

L'EXPRESSIÓ LITERÀRIA EN L'OBRA LUL·LIANA

1. Insisteixo, en aquesta intervenció meua, en parlar d'*expressió*. És a dir: vull deixar ben entès que, al meu sentir, l'obra de Ramon Llull mai no és *literatura* en el sentit contingent que pot tenir el mot després que Verlaine en fixà despectivament el significat. Ramon Llull sempre és un teòleg en funció missionera. Ara bé: ell coneixia els homes i sabia prou que n'hi havia molts la voluntat dels quals no podia ésser guanyada adreçant-se únicament a llur enteniment. Calia emprar altres mitjans. L'un seria d'interessar la imaginació, tot i que prou sabem que la considerava pertorbadora i causa de distracció en el procés del contemplar. Una tal captació de la *imaginativa* podia ésser conseguida per dos camins: l'un mitjançant la lectura i la delectació que ella reporta. Així recomana alguns dels seus llibres al *rex bellator* «sicut liber de doctrina puerili, de Blanquerna, de Felix, de philosophia boni amoris, quoniam per istos libros possent habere bonas delectationes, sciencias atque mores» (Gottron. *De fine*, p. 80). L'altre no utilitzaria la lectura sinó l'audició dels cants i les recitacions dels joglars. Al darrer capítol del *Blanquerna* (§ 1 i § 3) n'és formulat el programa: al joglar li és donat per penitència que vagi *per lo món recontant el romanç de Evast e Blanquerna* i al *joglar de valor* li és encomanat que canti les *cobles* de l'emperador.

2. Un i altre mitjà són literaris. Fins a quin punt Ramon Llull els emprava sense fer reserves a llur eficàcia? Recordem que a l'*Art de contemplació*, Blanquerna «desnuà l'enteniment de la ymaginativa... qui l'empatxava d'entendre e pujà en alt entendre sens la ymaginativa...» (Cap. 1, § 5-6). I més concretament, quant a la lectura, al mateix llibre ens diu que l'ermità «no hac tanta de devoció dementre que ho ligia, com havia dementre que ho contemplava...» perquè «devoció mills se cové a contemplació que a scriptura» (Cap. 3, § 12). És cert que Ramon Llull fa aquestes afirmacions en un manual de mística i que, tot fent-les, continua escrivint *ço que havia cocontemplat*. És a dir: no rebutja el mitjà de posar en un llibre les seves experiències, però no li dóna una confiança plena. Tot i això,

Ramon va escriure llargament. I no solament tractats didàctics, com era al cap i a la fi l'*Art* continuada a la fi del *Blanquerna*, sinó estrictament contemplatius. Els llibres eren un mitjà de captació i de direcció dels homes, un instrument posat al servei del propòsit del Mestre. Aquest propòsit no canviava. Els mitjans per assolir-lo, en canvi, i la manera d'aplicar-los, eren contingents i variables i podien presentar-se sota de formes diferents.

Aquestes formes varien segons les circumstàncies i el moment polític o l'oportunitat diplomàtica. Vaig intentar d'explicar-ne la successió en un capítol del pròleg meu al primer volum de les *Obres essencials*. Si és acceptada, en les seves línies generals si més no, la meva caracterització de les tres etapes literàries en l'obra lul·liana, crec que hom comprendrà perquè parlo de l'*expressió literària* que adopta Ramon Llull en els diversos escrits seus. En parlo donant-li un sentit com de simple modulació d'una veu que sempre és la mateixa, però en la que hi són reflexats diferents climes literaris.

L'argumentació és el nucli essencial de l'obra lul·liana. De vegades es dissimula, però mai no deixem de percebre l'ombra de la seva presència en grau major o menor. Aquells escrits de Ramon Llull on els elements propis de l'argumentació semblen actuar en un segon terme i no al primer rengle, són els que avui diem que tenen valor literària. La tenen perquè els motius essencials d'ordre filosòfic i teològic, són servits per formes, o fórmules més ben dit, d'ordre literari. Són vestits literàriament.

3. Després de llargs segles de desconeixement de la valor literària de l'obra de Ramon Llull, ja vaig explicar en altre lloc com Jovellanos, cap a 1805, va parlar per primera vegada d'ell com l'escriptor al qual «deben la lengua y la poesía catalana su majestad y esplendor». No tinc arguments per afirmar que l'interés jovellanista per Ramon Llull tingués influència decisiva en el propòsit de Rosselló de publicar les *Obras rimadas*. És innegable, però, que coneixia la *Carta* de Jovellanos. És l'autoritat que esmenta quan celebra els mèrits de Ramon Llull com a poeta. No fou però aquell el seu únic estímul.

No pas per curiositat inútil voldria veure dibuixat, en tots els seus terrenys de plantejament, l'esquema dels orígens del que podríem anomenar *lul·lisme literari* en la primera meitat del segle XIX. Al cap d'amunt em sembla que hauríem de posar-hi la pàtria de Ramon Llull: Mallorca. La manifestació abans transcrita de Jovellanos té el mèrit de la prioritat cronològica, però el seu autor no l'hauria proba-

blement formulada mai si els lleures forçosos del captiveri a Bellver no l'haguessin dut a llegir alguns dels manuscrits de Ramon Llull existents a Sant Francesc, i des del castell no hagués vist el puig de Randa, al qual va pujar abans d'acomiar-se de l'illa l'any 1808. El franciscà P. Campius que li portava els manuscrits de la llibreria del convent quan anava al castell a dir missa, alguna espurna li devia comunicar de l'entusiasme difús als cercles intel·lectuals mallorquins per l'obra lul·liana, que, ja en el segle XV, Ferrando Valentí havia admirat en la seva vestidura vernàcula. Tal vegada l'admiraven més amb adhesió polèmica a una bandera teològica, que no pas amb la vibració que transmet una obra literària. No oblidem que els temps no eren propicis encara. L'admiració per un poeta medieval com Ramon Llull, havia d'anar lligada a la coneixença de la literatura provençal. La mateixa carta de Jovellanos n'és una prova.

4. Alemanya havia vist germinar la llavor dels estudis literaris medievals sota el clima de la poesia romàntica i els seus erudits s'interessaren tot seguit per les manifestacions més arcaiques dels parlars romànics. Ramon Llull va beneficiar-se'n. Milà i Fontanals, el qual va inaugurar les seves publicacions amb estudis sobre les lletres provençals, era en relació amb els editors del *Jahrbuch für romanische und englische Literatur* quasi des del començament d'aquesta publicació.

Sabem de dos alemanys que varen fer estudis lul·lians a l'època anterior a 1859, data de la publicació de les *Obras rimadas* de Jeroni de Rosselló. El més antic és la misteriosa figura de G. Heine. Va anar a Mallorca, conegué J. Rosselló, el qual utilitzà, em sembla, el seu nom per a fer passar alguna de les seves mixtificacions. De les seves troballes a Mallorca va fer-ne breu comunicació a la revista *Serapeum* l'any 1847. No crec que anessin a parar a la Biblioteca de Berlin un manuscrit llatí de l'*Arbor scientiæ* en pergamí i diversos textos en prosa i vers de Mestre Ramon en còpies dels segles XVI i XVII que Heine va portar de Mallorca. Quina influència va tenir damunt dels lul·listes mallorquins i també alemanys? Jo havia arribat a pensar si havia estat ell l'autor d'aquells interessants *Vorstudien über das Leben des Raymundus Lullus*, apareguts, l'any 1859, a la *Zeitschrift für Philosophie und Katholische Theologie* de Bonn.

Cap relació sembla que hagués tingut amb l'altre lul·lista alemany Adolf Helfferich, de Berlin, l'autor de *Raymund Lull und die Anfänge der catalanischen Literatur* (1858). És qui primer intentà donar una

valorització literària de l'obra del Mestre. Helfferich, si bé no sembla que hagués vingut ni a Mallorca ni a Catalunya, va tenir correspondència amb Milà i Fontanals, tot i que cap lletra d'ell no figura a l'*Epistolari* aplegat per Nicolau d'Olwer. No sembla però que hagués utilitzat fonts específicament mallorquines.

5. Per aquells anys tanmateix no era Rosselló l'únic que a Mallorca es preocupava pels estudis lul·lístics. No podem oblidar el nom de J. M. de Quadrado. Joan Alcover ens diu que era el nom que tots els admiradors de Ramon Llull tenien als llavis quan imaginaven l'autor ideal del gran llibre sobre el fundador de Miramar que Mallorca havia de dedicar-li. No el va escriure, però vuit anys abans que Rosselló publicés les *Obras rimadas* ja Milà i Fontanals li assignava l'edició de les obres de Ramon Llull, juntament amb les d'Ausiàs March, en el projecte que, pel març de 1851, va exposar a Rubió i Ors. Aquell propòsit no podia ésser basat en el caprici d'una distribució de treball a fer dins d'una colla engrescada d'amics. Sobre Ausiàs March Quadrado havia publicat l'any 1841 (reflexionem sobre la data!) a la *Revista de Madrid* un estudi impressionant però poc recordat avui. Uns articles que després publicà Quadrado sobre Ramon Llull no tenen aquella vibració, però podem endevinar com aquell gran crític sentia el personatge, llegint les impressions de Piferrer davant la tomba de St. Francesc als *Recuerdos*. Quan les escrivia, ben present tindria a cada ratlla el comentari del seu terrible Quadrado. Si Milà li assignà l'edició de les obres de Ramon Llull, prou sabia quin lul·lià era en potència.

Jeroni Rosselló no tenia, ni de lluny, la mateixa fibra, però ell ens va donar la primera edició dels poemes de Ramon Llull. I sota la convencional retòrica del pròleg, amanida amb tots els trucs de la llegenda tradicional, hi surten la influència del judici de Jovellanos, amb el prestigi del qual s'empara l'editor, i una cita, la primera, d'un fragment del *Libre de contemplació* en llengua original, relatiu a la poesia joglaresca, i interpretador per tant del judici formulat per Ramon Llull de la profanitat de la lírica dels trobadors. Un panorama nou s'obria per a la història del lul·lisme literari. Res no hi fa que Rosselló no encerti els mots escaients per a un elogi del poeta que dóna a conèixer per primera vegada i el proclami allò precisament que no era: «el primer hablista lemosín entre sus contemporáneos...» i més avall «el más ardiente y mejor hablista de los trovadores lemosines de su época».

6. Dos anys després, el 1851, Milà i Fontanals va posar les coses a lloc. En els seus *Trovadores* (pp. 467-68) va enmarcar Ramon Llull amb precisió en la història de la nostra poesia. Ja no el compta entre els trobadors «por su lengua provincial y menos clásica». A la vegada formula, també per primera vegada, un judici bàsic sobre allò que he volgut anomenar la seva *expressió literària*. Hi distingeix «dos géneros distintos... aquel en que el poeta se muestra atendido a las formas más populares o menos artísticas, y sin duda indígenas... y aquel en que de un modo más o menos completo sigue el arte de los trovadores, usando de versos de medida fija y de estancias artificiosamente construídas». Amb això Milà i Fontanals va marcar el camí a les recerques posteriors i les hi donà un punt bàsic de partida. La tasca dels crítics posteriors des d'Otto fins a Romeu, no ha fet sinó completar analíticament el judici de Milà i fer-ne palpable l'alliçonament que contenia quant al mètode de treball.

7. Ara ve Menéndez i Pelayo i em guardaré de repetir coses sabudes. Diré només que ell interpretà humanament i en tota la seva complexitat l'obra de Ramon Llull. S'esforçà per il·luminar-la amb la mateixa claror que ella irradia. Va fer el primer assaig de classificació de les obres narratives en prosa. Va fer sentir la força original de l'expressió mística de l'autor. Finalment va fer veure que els estudis monogràfics sobre un aspecte de l'*opus* lul·lià no han de perdre mai de vista la totalitat d'ell ni oblidar tampoc que la millor clau per a entrar-hi la donarà sempre el mateix autor. No hi ha receptes, per acreditades que siguin, que puguin tenir més eficàcia que la síntesi vital dels impulsos interiors i de les influències de l'ambient elaborada en l'ànima de Llull.

En altre lloc vaig dir la influència que al meu entendre va tenir Menéndez i Pelayo en la realització del projecte de publicació dels textos lul·lians en llengua original, iniciada per J. Rosselló l'any 1885 i salvada i continuada després per la *Comissió Editora* de Palma de Mallorca. El treball que Mateu Obrador es proposava de dur a terme era primordialment, segons el formulà al seu pròleg de 1906 al volum I de les *OC* (p. XXIV): «l'estampació de textos perquè divulgats puguin arribar a coneixença i mà de tothom». Els estudis crítics, afegia, ja vindran després.

8. Tal publicació dels textos que anomenem originals (n'hi ha que foren divulgats primerament en llatí) havia de tenir una eficàcia principalment literària. No sols perquè se'n derivaria *nova força i*

virtut per a les lletres catalanes, com deia el bisbe Torras i Bages, sinó sobre tot perquè ella faria possible la valoració de Ramon Llull com escriptor. La teologia lul·liana podia ésser estudiada en els textos en llatí. No pas l'*estil*, per dir-ho amb una sola paraula, del teòleg quan s'expressava en la seva parla nadiua. Tant com no disposèssim d'aquells textos, en nombre prou nombrós i de diferent propòsit i caràcter, era prematur l'assajar amb els escrits en prosa, allò que Milà i Fontanals va començar a fer amb els poemes.

Així tenim plantejat el problema de l'estudi de l'expressió literària en les obres de Ramon Llull. Hom ha hagut d'enfocar-lo a base de tempteigs i al punt han sorgit tot de qüestions aparentment marginals, però sense les quals tota conclusió resultaria sinó arbitrària, almenys tarada d'apriorisme i artificiosa. Moltes d'elles no se les varen poder posar com prèvies els coratjosos editors de la *Comissió*.

9. Assajaré una recapitulació.

a) En primer lloc, el fet de les obres de Ramon Llull com a *textos de llengua catalana*.

Avui els estudis sobre la filosofia i la teologia lul·liana han assolit una importància capital. Confesso que no la consideràvem possible molta gent del meu temps quan començàvem a interessar-nos pels estudis lul·lians. Moltes temptatives de resurrecció del lul·lisme havien tingut poca eficàcia. Però tanmateix en ocasió del sisè centenari de la mort de Ramon Llull, el recordat Tomàs Carreras Artau va donar un curset a la seva Càtedra d'Ètica a la Universitat de Barcelona que fou la llavor d'un redreçament filosòfic del lul·lisme a casa nostra. No és feina meva de parlar-ne, però m'és grat de recordar la memòria d'aquell iniciador en aquest Congrés.

La publicació de les obres en llengua catalana ha tingut una importància capdal en l'evolució del modern lul·lisme filosòfic. És lògic, però, que aquest exigeixi el coneixement directe dels escrits de Ramon Llull dels quals ens són arribades redaccions en llatí, tant si són les úniques conservades, com si ens donen antigues versions d'obres de les que tenim text català. Així ha nascut l'edició de les *Opera latina*, a cura del prof. Stegmüller, per la *Maioricensis Schola Lullistica*.

Aquesta data tan important, no ens ha de fer oblidar que l'edició de les obres originals de la que la *Comissió* de Palma ens ha donat fins ara 21 vols., als quals hem d'afegir els tres que inicià Jeroni Rosselló, no és acabada. Cal doncs estimular la seva conclusió i procurar de restaurar l'ambient d'entusiasme que acompanyava l'aparició

de cada volum. No perquè cregui que el Llull autèntic calgui cercarlo en les obres en llengua vernacle amb exclusió de les llatines. En el meu estudi preliminar al primer volum de les *Obres Essencials* vaig dir que «de bastants tractats lul·lians dels que coneixem versions en ambdues llengües, tanta autoritat té el text llatí com el català». De vegades sembla com si les dues versions fossin elaboracions quasi simultànies d'una primera redacció apressada, escrita o dictada directament pel Mestre en la seva llengua. Em sembla que és el cas de l'*Art demostrativa*, el de *Consolació de l'ermità*, etc.

El Llull autèntic no el trobarem mai si escindim la seva activitat i la confinem a camps independents. Això em sembla que igual té urgència quant a l'estudi de les idees lul·lianes que quant a la manera com les expressava i divulgava. Sempre hi traspua un temperament emotiu en vibració. Per això Ramon Llull, quan escriu, crea un estil en les primeres manifestacions de la prosa catalana, i el seu estudi cau sota la rúbrica de l'expressió literària.

Per altra banda, certs artificis de composició retòrica tant les podem veure utilitzades en els seus escrits catalans que en aquells que només ens han pervingut en llatí, quan li són autènticament imputables. Així, per exemple, les similitudències de molts dels començaments de les *Opera messanensia* recentment donades a llum, i les formes de prosa rimada que observem en escrits catalans lul·lians com el *Libre de Santa Maria*, l'*Arbre de Ciència*, *Libre de Home* i altres, sobre els quals vaig cridar l'atenció en altre lloc. És necessari doncs de treballar damunt dels textos en les dues llengües quan estudiem la manera lul·liana de compondre i mirar de descobrir la possible relació mútua de les dues versions.

Quant al contingut, Ramon Llull no sembla que tingués preferència pels textos sortits directament de la seva mà. Però nosaltres, els qui estudiem el seu lloc primordial en la història de la prosa catalana, sí que en tenim de preferència. Per això hem d'aspirar a un coneixement cada vegada més complet dels textos autèntics de Ramon Llull en llengua catalana. Especialment dels que ens són arribats en la forma més pròxima a la que sortiren de la seva mà, sense les possibles modernitzacions introduïdes pels copistes en les còpies posteriors. El català en els segles XIII i XIV era un idioma en evolució. En la idea que m'inspira aquestes ratlles, cap obra de Ramon Llull té tanta importància com a *text de llengua*, comparable a la versió del *Libre de*

Contemplació a la Biblioteca Ambrosiana, encara inèdita i pràcticament no estudiada.

b) *Les obres en vers*. Són les que han estat més estudiades quant a la tècnica versificatòria. També ho comencen a ser quant a llur relació amb els tòpics trobadorescs, amb els gèneres dramàtics medievals i amb la literatura franciscana. No crec però que en aquestes qüestions que pertanyen al fons emotiu o a la fraseologia poètica puguem parlar de filiacions ni de *fonts* pròpiament dites. Són influències ambientals i mai no seran tan evidents com les relatives a la tècnica formal. Cal continuar treballant en les dues direccions. I no és únicament en els repertoris dels *trouvères* i trobadors on hem de cercar les formes mètriques que podia haver volgut seguir Ramon Llull. Cal tenir també en compte la poesia llatina litúrgica.

Un altre punt important és l'estudi del grau de provençalisme atès per Llull en la seva poesia. Sovint els copistes podien haver catalanitzat més o menys el text que transcrivien.

c) *La retòrica de Ramon Llull*. Vull dir l'art de compondre propi d'ell. Ens l'explica en el seu tractat *Rhetorica nova*, de la qual només coneixem avui el text llatí, executat a Gènova l'any 1304. L'original català fou redactat a Xipre l'any 1301. Així ho llegim a l'explicit dels manuscrits: «Finitus est liber iste ad Dei gloriam et honorem in quo tradita est doctrina inveniendi rethorice subiectum et ad verba pulcre et ornate secundum artem rethorice componenda. Istum tractatum compilavit magister Raymundus Lull catalanus secundum vulgarem stillum in insula Cipri in monasterio sancti Iohannis Crisostomi anno Domini m°.ccc°.primo, in mense septembris. Sed eiusdem domini anno m°.ccc°.iii°. fuit in latinum translatus in Janua gloriosa civitate Italie» (text del còdex lat. monac. (0529). Aquesta subscripció no cal sinó llegir-la per veure que no és obra de l'autor, però això no li lleva valor. Ens dona la definició i abast de l'obra tal com la consideraven els deixebles. També ens diu que la versió llatina havia estat feta per Ramon Llull. Aquest punt ara és indiferent al meu tema i no el comentaré.

No fa gaire que ha estat publicat un estudi meu sobre aquesta obra. No em repetiré extractant-lo en detall. Recordaré només que és un tractat teòric destinat a assolir l'eficàcia en la predicació. La seva versió llatina és anterior d'un any a la compilació a Montpeller de l'*Ars magna praedicationis*. Eren dos manuals didàctics que mútuament es completaven en els propòsits de llur autor.

Ramon Llull coneix la tècnica de les retòriques del seu temps. També coneix els recursos emprats pels poetes per donar més interès a les seves exaltacions i no deixa de subratllar-los maliciosament (*L. de Contemplació*, c. 366, § 26). Prou que sap com es fa per *embellir la obra*.

Ara bé: crec que no seria bona direcció la d'aplicar a l'obra lul·liana el tecnicisme de les arts retòriques del segle XIII i de voler explicar-ne la composició per la valor que en elles és donada a tals tecnicismes. Crec que la prova ens la dóna l'estudi recentíssim de Mario Ruffini sobre l'estil del *L. del Orde de Cavayleria* i les conclusions tan objectives que en dedueix. Conegut aquell treball, em sembla que puc repetir la meua afirmació que Llull adopta i recomana l'ús dels recursos de la retòrica vigent al seu temps, però que «mai no confina la seva didàctica a la pura línia formal». El prof. Ruffini ha arribat a igual conclusió per altres camins: «Tutto il bagaglio rettorico del suo tempo fu presente allo spirito del Lullo, ma non se ne rese schiavo». Manipulant el mateix tecnicisme, el treu de la zona empírica i el porta a un nivell més alt i transcendental. Aquest és al meu entendre allò que dóna originalitat gran a la *Rhetorica nova* entre els manuals medievals de primera retòrica.

Com podem cercar en la prosa lul·liana una observació de les regles del *cursus*? Totes les va capgirar quan, ja al *Libre de contemplació*, proclamà que la bellesa de les paraules no la trobaríem a llur accentuació ni a llur eufonia, sinó a llur significat. Aquesta norma és la que segueix sempre Ramon Llull: *Rhetoricus ornat cum voce significativa*. Si el prof. Ruffini hagués conegut la *Rhetorica nova*, hauria pogut explicar per quina raó la característica de l'estil lul·lià *non è la musicalità del periodare*.

Assentada aquesta afirmació, no pas per això hem de tancar la porta a les investigacions sobre els recursos estilístics emprats en l'obra lul·liana. Seran fecunds i poden ésser apassionants en alguns temes, si els emprenem tenint sempre present la idea bàsica que informa la seva art de compondre. Ens meravella de veure com les paraules *Glòria* o *Caritat*, *Contemplació*, *Amor*, o *Solaç* són repetides insistentment a la *Doctrina Pueril* o al *Libre d'Amic*, o a les *Oracions de Ramon*... No són jocs de paraules, sinó resultats de l'aplicació de la teoria de la *vox significativa*, jerarquitzats. Ens explicaria aquest subratllar amb la repetició un concepte que l'autor vol fer predominant, que el consideréssim com una simple figura retòrica, i cerqués-

sim per exemple en les *arts poétiques* de Faral un terme que hi pogués venir a la mida? Suposem que l'hem trobat i diguem-ne *annominatio* com faria potser el prof. Ruffini. Serà inoperant. Ell mateix ens ho diu: no hi havia en Ramon Llull cap «sottomissione ai dettami di alcuna scuola, ma creazione intima... personale di categorie stilistiche».

Com a conclusió m'atreviré a dir que l'estudi de la *retòrica* lul·liana l'hem de fer partint sempre de la *retòrica* personal que ell s'havia creat. Les preceptives corrents a les escoles del temps només poden servir-nos d'elements de comparació. No hi trobarem la clau explicativa. Igual diré dels tòpics tan rebregats en la lírica contemporània. Igual que Ramon Llull dóna sentit diferent al seu llenguatge filosòfic, el dóna al seu vocabulari poètic. No els hem de buidar mai del contingut que l'autor hi posava. Tenint-ho en compte però, tasca meritòria seria la d'inventariar tots aquells elements formals, seriar-los cronològicament si pot ser i dibuixar la corba de llur ús i desús en l'obra lul·liana.

d) *Exempla*, proverbis, al·legories.

Pertanyen al material d'embelliment tan corrent a la didàctica de la *retòrica*, sobre tot de cara a la predicació.

Els *exempla* han atret més que cap de tals recursos l'atenció dels homes de lletres. J. S. Pons en donà l'any 1934 un bon estudi, cenyint-se als apòlegs del *Libre de Ave Maria* del Blanquerna. Molt recent és la tesi de W. Schleicher sobre la influència de la predicació franciscano-dominicana sobre el *Blanquerna*. Aquest estudi tot i el nom del *Blanquerna* posat al començament del títol, conté investigacions que valen per a totes les obres en prosa de Ramon Llull. Ja se'n fa esment per altra banda en la segona part del títol. Pel demés, sempre hi ha qui ha sostingut que Llull considerava essencialment la predicació com missió seva principal. El capítol *Die Kompositions-technik* té molt en compte l'aparició d'*exempla*.

Crec que llur estudi caldrà fer-lo inventariant en conjunts tots els que surten al conjunt de l'obra lul·liana, ordenant-los per temes i famílies, i relacionant-los amb el repertori de Welter i amb l'enciclopèdia de Smith Thompson. Un cop coneguda la massa total dels motius dels *exempla*, en podrem estimar les procedències, i podrem distingir el període que en diríem *productiu* del gènere, d'aquell de simple utilització, cada cop més esquematitzada, dels epòlegs elaborats anteriorment. Com que Ramon Llull recomana la intercalació d'ells, tal com feien totes les arts de la persuasió i les *artes predicant-*

di, cal també no oblidar que en les seves obres no estrictament narratives no fa altra cosa que sintetitzar secament, de vegades, les línies de força de cada *eximpli*, puix que ja compta amb la traça de l'orador per a donar escalf i vida a l'anècdota.

Amb els *proverbis* la tasca és més difícil. No solament haurem de tenir en compte les tres, o quatre, col·leccions que porten aquell nom, sinó la quantitat immensa de sentències i metàfores que va escampar per els altres llibres seus. No em refereixo únicament a l'*Arbre de la Ciència*, sinó també a les qüestions de l'*Art amativa* i a les seves *definicions*. I proverbis semblen també les *definicions* de l'*Arbre de filosofia desiderat* i les *condicions* de les *branques* de l'*Arbre de filosofia d'amor*. Tots els llibres lul·lians tenen capítols on són entreteixides frases definitòries la distinció entre les quals i els proverbis esdevé difícil de debó. Dissecar-ne l'estructura, ens porta a isolar conceptes que són formulats com si fossin apotegmes. Certament no calia a l'autor més que espigolar en els seus escrits per a formar col·leccions nombroses de *proverbis*. Hi era dotat. Raó tenia Diego Ruíz quan parlava de *Llull maestro de definiciones*.

Tan arrelada és la forma de proverbi o sentència, o *principi*, si volem dir-ho amb un terme ben lul·lià, en la trama dels seus escrits, que si no fos per la importància que Llull dóna al *proverbium* en la *Rhetorica nova*, no l'inclouria en un resum sobre l'*expressió literària* en els seus escrits.

e) *Influència de la literatura contemporània.*

Ja no creu avui ningú en un Ramon Llull pensant i escrivint des d'un món d'il·luminacions només a ell assequibles. Això no és cert en el terreny estrictament teològic i filosòfic, i no ho és tampoc en el literari. En l'ordre polític, concretament en la seva actuació en favor d'una creuada, ben sabut és que no desaprovà cap idea de les llançades als centres més sensibles d'Europa en favor de la recuperació per a la fe cristiana de les terres d'Ultramar. Igual fa en el terreny de les lletres. Ramon Llull sempre és receptiu.

Viu en un món on els joglars constituïen una casta nombrosa i sovint privilegiada. Els blasma si llur profanitat ho justifica, però prou en coneix la tècnica i el repertori. No clama pas per llur desaparició sinó per llur transformació. Tant a Mallorca com a Barcelona o a Montpeller, o a París, no podia ignorar la literatura que divulgaven. No entraré ara a analitzar les obres en les quals pot detectar-se la seva influència. No escric un capítol d'història literària. Assenya-

laré només els quatre camps principals on aquelles influències poden ésser agrupades: l'oriental, aràbig especialment; el llatí no pas clàssic sinó medieval, retòric, eclesiàstic, litúrgic i històric; el trobadoresc i provençalitzant, i el francès. La influència dels cicles dels *romans* francesos en l'obra lul·liana, cada dia va fent-se més sensible a través dels estudis de la nova i jove escola dels lul·listes de Barcelona que són homes de lletres. És segur que si Ramon Llull no hagués fet llarga estada a París, no hauria donat la forma que tenen al *Felix*, al *Blanquerna* i a l'*Arbre de filosofia d'amor*.

Crec, relacionant-ho amb això que he anat escrivint, que en estudiar les obres lul·lianes, hauríem de tenir en compte els llocs on foren redactades i el clima cultural de les ciutats que foren el primer centre de divulgació d'elles. Tal vegada podríem constatar que no les agermana únicament la cronologia i l'esment d'una ciutat a les subscripcions, sinó també certs jocs en l'art de composició que s'explicarien pel fet de viure l'autor submergit en un medi caracteritzat i caracteritzador.

* * *

No tenia la pretensió d'oferir al Congrés un programa de treballs. Veieu-hi només un punt de vista, massa personal, prou que ho veig, que ofereixo a les vostres rectificacions i superior judici.

J. RUBIÓ BALAGUER
Barcelona